

La recepció i la utilització de la fotografia a l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona, 1860 – 1880

Margarida Güell i Baró

Correo electrónico: marga_guba2002@yahoo.fr

Institución: particular

Mesa: Las nuevas historias del arte

Les aplicacions de la fotografia en el camp de la ciència, l'arqueologia, l'antropologia... al segle XIX, han generat una extensa bibliografia, tant de base (monografies de fotògrafs, aplicacions de la fotografia, història de la fotografia per ciutats, regions o països) com de síntesi (recentment, *(Re)connaître et conserver les photographies anciennes*, B.Lavédrine, 2007), que creix progressivament amb el descobriment de nous fons i col·leccions privades i públiques.

En el camp de l'art, la fotografia és estudiada des de dos fronts complementaris : entenent-la com a manifestació volgudament artística (valgui d'exemple la fotografia picturalista) i com a transmissora del passat artístic, de la nostra memòria.

Proposem aquí una anàlisi de dos aspectes gens treballats de la fotografia del XIX: la seva recepció i ús en centres d'ensenyament artístic, com a mitjà d'instrucció i estudi (classes de dibuix, escultura i molt especialment, arquitectura) i el seu emprament en detriment del gravat, dels llibres per aprendre a dibuixar o dels buidats de guix.

Aquesta recerca, iniciada al 2007, ha pres com a punt de partida els arxius de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi de Barcelona (RACBA). La comunicació se centra en l'estudi de les dècades 1860 – 1880, en què l'adquisició de fotografies corregué paral·lela a un creixement substancial de la biblioteca de la institució. Els objectius de la recerca són : analitzar l'acceptació de la fotografia per part de docents i acadèmics; enumerar quins fotògrafs es compraven i perquè, quin tipus de fotografia i amb quin contingut; esbinar l'ús que se'n feia; en última instància, reflexionar sobre les repercussions que hauria pogut tenir aquesta nova font d'imatges en la formació dels alumnes. En un futur proper, espero poder trobar material per permeti estudiar el període 1830 – 1900, analitzant els arxius de les diferents escoles (Escuela de diseño, Escuela de Arquitectura), establint ponts entre escoles i acadèmies espanyoles i estrangeres com l'Ecole des Beaux-Arts de París, alliberada del jou de l'Institut de France el 1863.

L'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona, creada per R.D. el 31 d'octubre de 1849, controlà de manera directa i indirecta l'ensenyament artístic fins a la reforma del gener de 1900, quan l'Escola de Belles Arts de Barcelona es desvincula definitivament d'ella. Entre aquestes dates, la corporació intervingué de manera més o menys activa en els ensenyaments del dibuix, les belles arts, d'arquitectura... De fet, tot i que l'Acadèmia és un ens ben diferenciat de l'Escola de Belles Arts, sempre han estat interrelacionades i sovint confoses. El que per a nosaltres resta important en aquesta comunicació és la interpretació del material que aquesta comprava pensant en els centres i estudiants que d'ella depenien.

A partir de setembre de 1850, havent ja incorporat professors de l'Escola entre els seus membres, l'Acadèmia manifestà un fort interès per la fotografia, tal com evidencien les actes de la Junta general, la documentació econòmica i les mateixes fotografies conservades. La seva adquisició era recolzada per acadèmics com G. Fraudo y Condeminas ("los poderosos elementos de instrucción con que cuenta el presente siglo alientan nuestra fe en el porvenir"¹), C. de Fontcuberta y de Perramon (per qui la fotografia és " uno de los más portentosos medios de reproducción de la forma y de la luz"²), i molt especialment, Claudio Lorenzale.

Lorenzale, professor de l'Escola de Belles Arts i acadèmic a partir del mateix 1850, defensa el nou suport amb empena, al·legant que era assequible, més exacte que el gravat i beneficis per a les arts aplicades, la pintura i l'arquitectura.³ Fou ell qui afavorí la compra de 2 col·leccions : una de fotografies d'obres espanyoles de J.Laurent (lot del 1871; lot de 267 fotografies del 1876) i la del British Museum (el 1872 probablement es compraren les sèries III, IV, V; 1873, la I i VII)⁴. Aquestes dues sèries vénen a completar tot un reguitzell de fotografies, que podríem classificar en : arquitectura espanyola (vistes generals i parcials de ciutats; edificis civils i religiosos; detalls decoratius : mosaics, portalades i finestres. Una plaça preponderant és ocupada per Andalusia), arquitectura estrangera antiga de "coneixement obligatori" (Roma, Paestum,...), relleu i escultura (destaquen els de Lucca della Robbia), pintura antiga i moderna de museus espanyols (el Prado, l'Acadèmia de San Fernando, el Palacio de Madrid) i estrangers (Museu del Louvre); arts aplicades (armes, mobiliari

¹ Discurs de febrer 1863, p.16 (Arxius RACBA).

² Discurs de l'1 de juliol 1866, p.11-12 (Arxius RACBA).

³ *Memoria de las fiestas celebradas en Florencia en memoria de Miquel Àngel, 25 octubre de 1875 (1876)*, p.36 – 39 (Arxius RACBA).

⁴ Per una visió de conjunt, catàleg W.A. Mansell & Co., *Catalogue of a series of photographs from the collection of the British Museum taken by S. Thompson. First Series*, Londres, s.d. 7 sèries, de les que s'han localitzat la I, III i IV (amb llacunes) i la V, íntegra.

espanyol del Palacio de Madrid, tapissos, forja i teixits); “tipos espanyoles”. Pel que fa a l'esmentada col·lecció del British, es compraren les sèries de fotografia de prehistòria i etnografia (sèrie I), art assiri (III), grec, etrusc i romà (IV, V) i la de segells de soberans (sèrie VII, no localitzada) i es va prescindir de la d'art egipci i d'antiguitats britàniques (II i VI).

La pregunta que s'imposa és quin ús es feia de tot aquest material. Enriquir el repertori mental de l'alumne era probablement el primer; era una alternativa al viatge i a la visita als museus allunyats. Tal com va dir Martí Alsina (1826 – 1894), la fotografia servia “no para aprender a dibujar, sino para ver y conocer”⁵, i jo afegiria, veure i comprendre com si estéssim davant de l'obra d'art: l'Acadèmia adquiria sèries molt completes sobre un monument que permetien tenir una visió global de l'obra; en són exemples les fotografies de la Casa de Pilatos de Sevilla (18 fotografies de portes i finestres, escala, sotre, reixa, intradós, mosaics i detalls del pati) i de l'Alhambra (58 fotografies: Alcoba de las Dos Hermanas, 7; Patio de Doncellas, 8; Sala de Embajadores, 11; Patio de los Leones, 18). La mateixa *Exposición retrospectiva de obras de pintura, de escultura y artes suntuarias*, celebrada a l'Acadèmia de Barcelona el 1867, a part de propiciar “(...) el estudio de las obras de [arte de] otras edades” en viu i en directe, va desembocar a una companyia fotogràfica de les principals obres exposades, gràcies als 2000 escuts donats per la Diputació⁶. La voluntat dels organitzadors era que, després de l'exposició, i per a una millor fixació d'allò vist i mostrat, s'edités un catàleg gravat, litografiat o **fotografiat** dels objectes més representatius.

Paral·lelament, les fotografies devien servir de model als cursos d'*Adorno* i similars, tenint en compte la preeminència de fotografies d'arts aplicades (82 de conservades, pertanyents a la Real Armería de Madrid, Laurent), i facilitar el coneixement d'arquitectura antiga i tradicional als alumnes d'arquitectura (hi ha un clar predomini de fotografies de construccions). Saber si es feien exercicis de còpia a partir de fotografies és un aspecte primordial que volem desenvolupar en un futur, a partir de l'estudi dels programes de curs i els escrits dels professors. En tot cas podem tenir present l'exemple de Marià Fortuny, que tenia uns àlbums de fotografies de vestits orientals, armes i vistes pintoresques de diferents conjunts monumentals (especialment l'Alhambra), que segurament li servien de recolzament alhora de concebre una obra.⁷

Notem que la compra massiva de fotografies no féu amainar la compra de materials “tradicionals” per a l'ensenyament del dibuix i la escultura, ni desplaçà el model natural ni els buidats de guix. Avui es conserven ben poques fotografies d'escultura i relleu a la RACBA, i els que hi ha semblen tenir més sentit com a document de consulta que de còpia: Lucca della Robbia (4 fotografies); Ghiberti (2), Donatello (2), Brunelleschi, Pisano i Michelangelo (1) i reproduccions d'escultura antiga de museus romans i florentins (6).

Les fotografies s'usaven penjades a la paret de l'aula dels estudiants d'arquitectura,⁸ però pensem que també eren distribuïdes entre els alumnes per ser copiades; això explicaria els nombrosos exemplars d'una mateixa fotografia⁹.

Per últim, les fotografies serviren per premiar a l'alumnat (la primera referència a aquesta iniciativa data del 1872, proposant com a premis pels examens quinzennals “fotografías de un cuadro o estatua celebre”¹⁰). Crida l'atenció la compra de fotografies d'escultures procedents d'Alemanya per aquesta finalitat.¹¹

Encara és difícil de precisar els autors i les dates de la totalitat de fotografies que es van comprar en aquell període. Les fotografies són d'autoria molt diversa (hem identificat 25 fotògrafs) o desconeguda, encara que el gran gruix són de Jean Laurent y Minier (1816 – 1892), fotògraf francès instal·lat a Madrid a partir de 1856, sobre el que existeix una bibliografia extensa. El seu èxit vingué donat pels seus repertoris sistemàtics de monuments, vistes, detalls arquitectònics i ornamentals espanyols (a tall d'exemple, el 1879 el seu catàleg conté unes 5.000 vistes d'Espanya i Portugal); de l'altra, va confeccionar una col·lecció important de reproduccions de quadres del Prado. Els seus treballs estaven arranats per sèries (*Pintura i escultura; Obres de modelat; Orfebreria; Arquitectura; Mobiliari...*) que es donaven a conèixer a través de catàlegs comercials. La RACBA conserva avui 646 fotografies de Laurent, de les que destaquen les d'arquitectura andalusa (Granada i l'Alhambra, 65; Còrdova, 46; Sevilla, 25), Salamanca, Avila, Leon, Tapissos (61) i Real Armería de Madrid (82).

Laurent també estigué vinculat a les pròpies acadèmies en tant que fotògraf: el 1872, la Real Academia de Bellas Artes de Sevilla l'autoritza a fer fotografies de les seves col·leccions,¹² i el 1879 ho farà la Real Academia Provincial de Bellas Artes de Cádiz.¹³

⁵ M. Ortiz Ortega, *La escuela gratuita de diseño de Barcelona, 1775 – 1808*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1999, p.254.

⁶ Citat per Jaime Carrera Pujal, *La Escuela de Nobles Artes de Barcelona (1775 – 1901)*, Barcelona, Bosch, 1957, p.152.

⁷ F.M. Quílezi Corella, dins de *Fortuny*, cat. expo., Barcelona, MNAC, 2003, p.424.

⁸ Acta Junta General, 30/3/1874 (Arxius RACBA).

⁹ És el cas d'un picaporta en forma de drac, del qual n'hem localitzat 7 exemplars. Haurien pogut ser comprats alhora a José Teixidor, de qui parlarem més endavant; una factura datada del 25 juny 1876 detalla la compra de 6 fotografies « de un picaporte » per un valor de 81,75 ptes.

¹⁰ Actes Junta General, 11/11/1872 (Arxius RACBA).

¹¹ Factures del 15 maig 1872 i 25 juny 1877, respectivament (Arxius RACBA).

Així mateix la RACBA custodia fotografies dels popularíssims florentins Alinari (7 fotografies), del venecià Carlos Naya (3); de l'empresa familiar francesa Bonfils, especialitzada en l'Orient Mitjà (una foto de Jerusalem), d'Adolphe Braun, molt actiu a França (5 de quadres del Louvre; 15 catàlegs comercials estan al RACBA), de Louis-Emile Durandelle (33 de l'escultura de l'Òpera de París); del vienès Ludwig Angerer (2); una part de la sèrie de fotografies de Barcelona publicades al 1852 per Franck (5) i de Marcos Sala (11).

Els proveïdors de fotografies sovint eren els mateixos llibreters, que les venien com a complement d'altres materials d'ensenyament. Destaca José Teixidor, exemple de comerciant versàtil : "*J. Teixidor, Pintor-Fotógrafo. Especialidad en artículos de pintura, escultura y arquitectura (...) Caballetes, cajas, parasoles de campaña, originales en láminas y en fotografía y todos los útiles pertenecientes a Pintura, Dibujo, Arquitectura y Matemáticas*".¹⁴ Trobem el seu nom per primera vegada en una factura de juny 1876, i se li feren compres periòdiques de fotografies (així com encàrrecs d'enquadernacions de les mateixes) entre el curs 1875-76 i 1879-80, tant per a la Escuela de Bellas Artes com per premiar els alumnes.¹⁵

Els nombrosos catàlegs de venda propietat de l'Acadèmia (dels fotògrafs Armbruster, Braun, Franck, Goupil, Mansell&Co, Naya), datats entre 1868-1886, fan pensar que el període que estudiem fou un moment d'adquisicions remarcable. Això ve confirmat per les factures de compres regulars de fotografies entre 1860 i 1880, a base de petits i mitjans lots completats per llibres, amb alguns màxims que despunten (25/5/1872, 208 fotografies de Laurent; 21/8/1867, 267 de Laurent).

A partir de justificants i factures (i sense tenir en compte les col·leccions actuals de l'arxiu) hem volgut fer un còmput aproximat de fotografies : 1056 fotografies, 825 de Laurent, i molts lots de fotografies sense detall, com l'adquirit a Falk (30/11/1871), a Félix Mandam ("por nuevas fotografías", 14/03/1872), per una "Colección de fotografías de cuadros de Bingham y Goupil, dibujos de Fortuny y reproducciones de las obras de Flandrin" (30/12/1873) i "1 kg de fotografías" (8/10/1877).

La catalogació de les fotografies duta a terme fins avui permet diferents classificacions, reveladores dels múltiples interessos de l'Acadèmia. Segons el destinatari, existeixen fotografies per a les classes de pintura, "adorno" o arquitectura. Segons l'autor s'evidencia un interès especial pels treballs de Laurent, centrats en el patrimoni nacional, "castizo", un gust per retrobament del patrimoni propi que, tot i que en estat de decrepitud, per primera vegada es veia fixat amb exactitud sobre un suport manejable i abordable. Segons les seves pròpies característiques (estat de conservació, dimensions i format, anotacions, temàtica, agrupament), elles ens donen informacions de la datació, de l'apartenença i d'un ús determinat.

La col·lecció actual de fotografies i documents de la RACBA ens permet, per tant, reflexionar sobre nombrosos aspectes d'aquest art : aprendre a entendre-la com a suport pedagògic; omplir les llacunes de la present història de la fotografia espanyola (que inclou acceptació, recepció i difusió); valorar el seu pes en la definició de "memòria" i en el forjament d'un concepte del XIX : el patrimoni.

¹² A. Muro Orejón, *Apuntes para la historia de la Academia de Bellas Artes de Sevilla*, Sevilla, 1961, p.130.

¹³ Rafael Garófano, *La Andalucía del siglo XIX en las fotografías de J. Laurent y Cia.*, Junta de Andalucía, 1998.

¹⁴ Encapçalament que presenten algunes de les seves factures.

¹⁵ Fotografies per les classe per valor de 327,62 ptes i fotografies per premiar alumnes, per 600,88 ptes.